

ԱՐՄԵՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆԻ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

ՆԻՆԵԼ ՍԱՐԳՍՅԱՆ

Հողվածում փորձ է արվում համառոտ ներկայացնելու Ա. Մարտիրոսյանի պեղան՝ որպես ամբողջական համակարգ, ցույց տալու նրա բանաստեղծական մոդելի յուրահատկությունները, որոնցով նա տարբերվում է 1960-ականների սերնդի գրողներից:

Քանալի բառեր – թռչուններ, ներաշխարհ, ավանդույթ, նորարարական, ոսկեգույն, կապույտ վերարկու, բանաստեղծական մոդել, մագաղաթյա սրբություն:

1960-ականները նորագույն շրջանի հայ գրականության մեջ մնացին որպես գեղարվեստական համարձակ որոնումների, մտածողության թարմացման, թեմատիկ շրջանակների ընդլայնման, անհատի ներաշխարհի խորքային ներթափանցումների, դրամատիկ ապրումների բացահայտման տարիներ:

Այդ տարիներին գրականություն եկավ տաղանդավոր բանաստեղծների, արձակագիրների մի սերունդ (Հր. Մաթևոսյան, Ա. Այվազյան, Մ. Գալշոյան, Ռ. Հովսեփյան, Ն. Ադալյան, Մ. Մնացականյան, Ռ. Դավոյան, Հ. Էդոյան, Ա. Հարությունյան, Հ. Սարուխան և այլք), որն իր հետ բերեց աշխարհընկալման նոր եղանակներ ու ձևեր՝ համադրելով հայ միջնադարյան ու նոր, ռուս և եվրոպական գրականությունների ավանդույթները, ընդլայնեց գրական ժանրերի վերաբերյալ մեր պատկերացումները: Այդ սերնդի համար այլևս խորթ էին նախորդ տասնամյակների գաղափարախոսական պարտադրանքներն ու կապանքները, ձոներն ու փառաբանությունները: Սերնդի ուշադրության կենտրոնում 20-րդ դարակեսի մարդն էր՝ անհատականության իր ապրումներով, հոգսերով ու մտահոգություններով:

Սերնդի տաղանդավոր ներկայացուցիչներից էր Արմեն Մարտիրոսյանը, ինքնատիպ մի բանաստեղծ, ով, ճիշտ է, գրական հարուստ ժառանգություն չթողեց, շատերի պես հաստափոր ժողովածուներ չհրապարակեց, բայց ունեցավ բանաստեղծական իր տարածքը, հաստատուն տեղ նվաճեց դարակեսի պոեզիայի ասպարեզում:

Ա. Մարտիրոսյանը գրական նոր սերնդի այսպես կոչված «ավանդական» թևի ներկայացուցիչն է: Բնորոշումը, անտարակույս, խիստ պայմանական է, որովհետև իր ուսուցիչների շարքում նշելով Նարեկացուն, միջնադարյան տաղերգուներին, Հովհ. Թումանյանին, Վ. Տերյանին, Ե. Չարենցին, հիշատակում է նաև Ու. Ուիթմենին, Գ. Լորկային, Բասիոյին, Վ. Մայակով-

սկուն, Ս. Եսենինին, որոնցից յուրաքանչյուրը մի գույն, մի նրբերանգ ավելացրին նրա պոեզիային, հղկեցին վարպետությունը:

Ա. Մարտիրոսյանի առաջին բանաստեղծությունները տպագրվեցին «Գարուն» ամսագրում, ինչպես նաև սերնդակից «գարունականների» առանձին գործերը, դարձան հարձակումների թիրախ: Երիտասարդ բանաստեղծներին մեղադրում էին օտարամոլության, ազգային ավանդույթներից կտրվելու, պոեզիան «փորձադաշտի» վերածելու մեղադրանքներով:

Առաջին ժողովածուն՝ «Խոնավ հեքիաթներ են իմ աչքերը» խորագրով, «հրատարակչական քաջքուկից մազապուրծ փրկվելով՝ շարվեց տպարանում, բայց այնպես էլ լույս աշխարհ չեկավ»¹:

Առաջին ժողովածուն լույս տեսավ տարիներ հետո՝ 1973-ին, «Բանաստեղծություններ» խորագրով: Այնուհետև լույս տեսան «Մեր սիրո երկիրը» (1982), «Շարակնոց» (1997), «Մազե կամուրջ» վեպը, իսկ հետմահու՝ «Ներկայում հանգրվանող անցյալ» (2010) գրական – գիտական, հրապարակախոսական հոդվածների, դիմանկար – հուշապատումների, հարցազրույցների ժողովածուն, որը հետաքրքիր է բանաստեղծին ճանաչելու, նրա դիմանկարն ամբողջացնելու առումով:

Իր ժողովածուներում Ա. Մարտիրոսյանը «սեղանի վրա է դնում անցյալը, ներկան և ապագան»։ «մի քիչ օտարացնում եմ ինձնից ու նայում եմ կողքից, որ նրանց հետ ու նրանց միջոցով ճշգրտեմ իմ գոյությունը»²:

Անցյալում նրան գերում է Նարեկացին, ում «բառերն այլևս բառեր չեն, խտացված գույներ են ու նրբահյուս մեղեդի և այնքան տեղին են օգտագործված, որ գրեթե յուրաքանչյուր քայլին ու ճոճքին համընթաց շարժվում են, և թվում է՝ մեր աչքի առաջ Ռաֆայելի նկարած Աստվածածինն է»³, Նարեկացին սրում է բանաստեղծի գույնի զգացողությունը: Նրա պատկերացումներում «գույները (կարմիր, դեղին, կապույտ) // նախապես նման են արցունքների», «Կապույտ երկնքում շեփորահարում են կապույտ երգերը», և բանաստեղծը «ապակիների կապույտ անգունության մեջ» տեսնում է «հայտնության հրաշքը»:

Առաջին ժողովածուների պատկերները մետաֆորներ են: Ժ. Քալանթարյանը 1960-ականների պոեզիայի կարևոր հատկանիշը համարում է «ուր-

¹ **Մարտիրոսյան Ա.**, Միջնակ պահի խոստովանություն, Ներկայում հանդիսացող անցյալ, Երևան, 2010, էջ 83:

² Նույն տեղում, էջ 7:

³ Նույն տեղում, էջ 13:

բանիզմը և ինտելեկտուալականությունը», որոնք պատահականորեն չեն զուգադրվում»⁴:

«Ուրբանիզմն ու ինտելեկտուալականությունն» անկասկած նաև Ա. Մարտիրոսյանի բանաստեղծական մտածողության հիմնասյուներից են, մի տարբերությամբ (որով նա տարբերվում է սերնդի մի շարք բանաստեղծներից), որ շաղախված են քնարական շնչով: Նրա քնարական հերոսը նույնպես քաղաքաբնակ մտավորական էր, ով, ինտելեկտուալ լինելուց բացի, նաև ոռոմանտիկ է: Մաքուր ու անապակ սերը նրան երևում է ջրի ալիքների վրա փռված «ջրահարսերի կապույտ վերարկուի» խորհրդանշական պատկերով:

Բանաստեղծը մերկ լինելու աստիճան անմիջական է ու պարզ, թռչունի պես անկաշկանդ, և նրա խոսքը հեռու է պաճուճանքներից.

*Իմ և քո կյանքի խորհուրդների մեջ
Աղավնու երկու թևեր են ճախրում,
Թևերը կապույտ ծովերին բախված
Եվ մերկանում են փեղուր առ փեղուր
Եվ մերկանում են թևերը մեծ մեծ,
Ճերմակ աղավնին գնում է, կորչում
Տրամոսյան պահի օրերի հերկում,
-Իմ կարոտների սրվերների մեջ
Փռիր, սիրելիս
Հեզդրեն փռիր
Ջրահարսերի կապույտ վերարկուն»⁵:*

Եթե «Բանաստեղծություններ» և «Թռչուններ» ժողովածուներում մենք Արմեն Մարտիրոսյանին տեսնում ենք որոնումների ճանապարհին, որի յուրաքանչյուր հանգրվանում նա ինքնահաստատվելու, ինքն իրեն գտնելու և ճանաչելու ուղիներ է փնտրում, ապա «Մեր սիրո երկիրը» և «Շարակնոց» ժողովածուներում արդեն կայացած բանաստեղծին ենք տեսնում, ով արդեն գիտի բառի արժեքը, ով երազանքների կապույտ հորիզոններից իջել է ցած ու ոչ թե

⁴ Քալանթարյան Ժ., Անդրադարձներ, Երևան, 2003, էջ 163, 164:

⁵ Մարտիրոսյան Ա., Մեր սիրո երկիրը, Երևան, 1982, էջ 4:

իր շրջապատն է տեսնում ու զննում, այլ աչքերը շրջում է դեպի ներս, իմաստավորում իր ներաշխարհի խոսուն լույթները:

Ժողովածուից ժողովածու առնականանում է բանաստեղծը: Խոսքը դառնում է ավելի տարողունակ ու ճկուն, բառերի ընտրության մեջ՝ զուսպ ու ժլատ, բայց ենթատեքստային ներթափանցումներով հագեցած: Նրա «հզոր որոնումներում լռին հալվում են տարիները թաց»:

Նախորդ ժողովածուների պայմանականությունների հիմքի վրա կառուցված երազանք – պատրանքները կապույտ հեռուներից իջնում են ցած, ձև ու բովանդակություն ստանում, ու բացվում են հույսի դռները.

*Պարուհանս բաց է ապագայի, լույսի ու բարության առջև,
Որոնք որպես նրբաթել ճառագայթներ
Տաք օջախի վրա միալար գործվում են,
Փափուկ վերմակի պես գործվում են միահյուս,
Որ կմրսի խաղաղությունը իմ ձեռքին ննջող,
Եվ նա կարթնանա
Ապագա
Մեր ակնկալիք զավակների պես:
Ննջիր, խաղաղ ննջիր⁶:*

Խորհրդանիշներն ավելի են որոշակիանում վերջին ժողովածուներում: Տունը խորհրդանշում է օջախը, մայրը՝ օջախի լույսն ու ջերմությունը, հայրը՝ օջախն ամուր պահող սյունը:

Իսկ.

*Տունը օջախ է դառնում ծխացող,
Երբ այն վառում են երեխաները նորածին:*

«Մեր սիրո երկիրը» «Միջնադարի առավոտ» շարքում և «Շարակնոց» ժողովածուում բանաստեղծը հայացքը շրջում է դեպի միջնադար, հարստացնում ժանրերի մասին ընթերցողի իմացությունների շրջանակները:

Ժամանակի տարբեր հոսքերը դիտելով որպես հավերժական շարժն-թաց՝ բանաստեղծը տարածական տարբեր հարթություններում խտացնում է ստեղծագործ ոգու տարաբնույթ դրսևորումները:

⁶ Նույն տեղում, էջ 16:

Մեր ինքնության հիմնական վկայականը լեզուն է, որի պահպանման համար դարեր շարունակ պայքարել են թե՛ արքաներ, թե՛ հասարակ շինականներ: Թագավորը թագուհուն ճանաչում է «մեր լեզվի փափուկ վերմակի տակ՝ հայացքի, դեմքի, մաշկի ճառագայթից», գեղջուկն իր մահը ցանկանում է ընդունել «մեր լեզվի անթեղ զմուրսների մեջ», և երկուսն էլ, երբ խոսքը վերաբերում է լեզվի պահպանությանը, ո՛չ թագավոր են և ո՛չ էլ գեղջուկ, երկուսն էլ զինվոր են... Այդ իսկ պատճառով մեր սրբերից մեծագույնը Մաշտոցն է:

Բանաստեղծը նորովի է ներկայացնում Աստվածաշնչի ու բանահյուսության մոտիվները, ավելի լիության կերպով է բաբախում խոհափիլիսոփայական երակը, միահյուսվում են առասպելականն ու իրականը, երևակայականն ու միջականը:

Ա. Մարտիրոսյանի բանաստեղծական ուղու հաջորդ հանգրվանը «Շարակնոցն» է, գեղարվեստական հետաքրքիր լուծումներով մի շարք, որտեղ «երկու ձեռք ժամանակի փոշուց լվանում է երեսն անցյալի, որն իբրև սերմ ընկնում է ներկայի սևահողը՝ ապագայի դաշտում ծաղկելու համար», և «այս կատարյալ դժոխքի միջից պարզ երևում է արքայությունը»:

2002 թվականին լույս տեսավ Ա. Մարտիրոսյանի «Ժամերգություն» ժողովածուն, 2008-ին՝ «Ներաշխարհի լույսությունը», որը նրա կարապի երգը եղավ:

«Ներաշխարհի լույսությունը» աստվածային սիրո, անմնացորդ նվիրումի մի ուշագրավ մատյան է՝ զուգորդված բոլորի հանդեպ ջերմ գորովանքով: Ժողովածուն կոչ – պատգամ է.

*Խեղվածներին բոլոր, շեղվածներին մոլոր,
Իբրև գիլ ու գլոր փանող թիակ,
Ես եմ վերջին, միակ մոլորվողը ծովում՝
Ուրիշների համար և ինքն ինձ համար
Թիավարող համառ
Ապաշխարման մի վայր չգտնելով հարմար⁷:*

Ժողովածուից ժողովածու ավելի ինքնատիպ է դառնում Ա. Մարտիրոսյանի ոճը, ավելի են ընդգծվում նրա բանաստեղծությունների ձևակառուցվածքային յուրահատկությունները:

⁷ Մարտիրոսյան Ա., Ներաշխարհի լույսությունը, Երևան, 2008, էջ 10:

ПОЭТИЧЕСКИЙ МИР АРМЕНА МАРТИРОСЯНА

НИНЕЛЬ САРГСЯН

В статье сделана попытка в краткой форме представить поэзию А. Мартиросяна как целостную систему, показать особенности его поэтической модели, которыми он отличается от писателей 1960-ых годов.

Ключевые слова – птицы, внутренний мир, традиция, новаторский, золотой, синее пальто, поэтическая модель, пергаментная святыня.

ARMEN MARTIROSYAN'S POETIC WORLD

NINEL SARGSYAN

In this article we try briefly introduce A. Martirosyan's lyric as a holistic system, to show the peculiarities of his poetic model, which distinguish him from the poets of 1960's.

Key words – birds, inner world, tradition, innovative, golden, blue coat, lyric model, sacred parchment.